

Н. О. Щур,
к. держ. упр., доцент кафедри суспільного розвитку і суспільно-владних відносин,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-7648-7893

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.96

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

N. Shchur,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Social Development and Public
and Governance Relations, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES OF SOCIAL DEVELOPMENT

Сучасні проблеми суспільного розвитку набувають все більш глобального характеру. Перед кожною країною поставлено завдання в забезпеченні гідного рівня соціально-економічного розвитку, національної безпеки, захисту прав та свобод громадян. Проте в сьогодишньому глобалізованому світі жодна країна самостійно, без взаємодії з міжнародними інституціями не може розвиватись та реалізовувати власну публічну політику. Еволюція сучасного етапу розвитку громадянського суспільства залежить не тільки від внутрішніх факторів (культурно-історичних, соціально-економічних, географічного положення та ін.), але і від зовнішніх факторів, пов'язаних з впливом процесів глобалізації.

Реалії сьогодення під впливом глобалізації, демократизації та появи нових викликів і загроз на міжнародному рівні значно розширили проблему розуміння формування сучасного громадянського суспільства. Для національної стратегії держави у цей період важливо делегувати повноваження органам місцевого самоврядування та організаціям громадянського суспільства. У свою чергу функціонування сучасного громадянського суспільства поширюється не лише на національний, але і на наднаціональний рівень, що виражається в діяльності різних міжнародних організацій.

Current problems of social development become increasingly global in their nature. Each country is tasked with ensuring a decent level of social and economic development, national security, and protection of rights and freedoms of citizens. However, in today's globalized world no country can develop and implement its own public policy independently, without recourse to international institutions. Evolution of contemporary stage of development of civil society depends not only on internal factors (cultural and historical, social and economic, geographic location, etc.), but also on external factors, associated with impact of globalization processes. This results in increase of a number of actors of the international system who cooperate on a global level, intergovernmental and international non-governmental organizations, international financial institutions and transnational corporations, military and political organizations and alliances; global media, etc.

Globalization, democratization, the emergence of new challenges and threats at the international level have greatly expanded the problem of understanding the formation of modern civil society. For the national strategy of the state in this period of time it is important to delegate powers to local governments and civil society organizations. In turn, the functioning of civil society extends to the supranational level, which is expressed in the activities of various international organizations. In this case, global civil society opposes bureaucracy at the international level.

Today, it is important for each country, without exception, to consider separately the issues of regulation of relations between the state, government and civil society. Considerable attention should be paid to the analysis of social development under the influence of threats and the ability of the state to quickly forecast and respond to them. Therefore, when implementing the strategic course of the state, it is necessary to reveal the potential and ability to respond quickly to modern challenges of civil society. The interaction of civil society and the state is the most important factor in the successful social development of the country.

Ключові слова: громадянське суспільство, суспільний розвиток, глобалізація, управлінська еліта, гібридні конфлікти, глобальні загрози, ризики.

Key words: civil society, social development, globalization, management elite, hybrid conflicts, global threats, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом не тільки управлінська еліта, але і неурядові організації, профспілкові й релігійні лідери та інші представники громадянського суспільства відіграють різноманітні ролі в суспільному розвитку. Так, наприклад, якщо ще наприкінці ХХ ст. громадянське суспільство було захоплено процесом самопізнання, то сьогодні вектор його розвитку та пізнання переважно має зовнішнє спрямування. Як наслідок, внесок громадянського суспільства до глобальної світової системи став не менш інтенсивним, ніж вплив держави та бізнесу.

Громадянське суспільство включає все більш широкий, динамічніший діапазон організованих і неорганізованих груп, нові суб'єкти громадянського суспільства розвивають кордони між секторами та експериментують з новими організаційними формами. Актори громадянського суспільства демонструють власне значення як посередників, організаторів та новаторів, а приватний сектор відіграє все більш помітну та ефективну роль у подоланні суспільних викликів.

Змінюється контекст функціонування громадянського суспільства. Сучасні технології впливають на зміни в соціальній активності. В свою чергу у багатьох країнах політичний тиск здійснює спроби обмеження простору для діяльності громадянського суспільства. Саме дані зміни створюють різноманітні виклики і можливості, та вимагають швидкого реагування з боку як управлінської еліти, так і представників громадянського суспільства.

Прогнозуючи майбутнє, лідери громадянського суспільства повинні зрозуміти, як зміна зовнішнього контексту впливатиме на їхні можливості здійснювати вплив та, зокрема, що означає ця еволюція для їхніх відносин із бізнесом, урядами та міжнародними організаціями. У бурхливому та невизначеному оточенні актори не зможуть більше ефективно працювати в ізоляції: нові, все більш ефективні способи вирішення суспільних проблем неминуче подолають традиційні секторні кордони. А це означає, що актори громадянського суспільства повинні шукати незвичні джерела для натхнення і актуальної успішної адаптації [1, с. 137].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток теоретичних та практичних досліджень, пов'язаних з розвитком державного управління в цілому, зробили науковці в галузі науки

публічного управління, до яких можна віднести: В. Бакуменка, І. Дегтярьову, О. Іваницьку, С. Серьогіна та ін. Дослідження виміру глобалізації та глобальних загроз відображено в працях: Т. Андерсена, Т. Хербертсона, Д. Хансона, С. Переслегіна, О. Власюка, Р. Войтович та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкрити концептуальні основи становлення сучасного громадянського суспільства з відображенням характеру змін і специфіки глобальних загроз та криз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні ми можемо впевнено констатувати, що у сфері громадянського суспільства: з'явилися нові громадянські рухи; збільшилося зростання кооперативного і "некомерційного" секторів економіки; посилилися тенденції до "демократії участі"; широкий розвиток одержали споживчі асоціації; розвинулися сильні соціальні рухи, як-от: екологізм, пацифізм і фемінізм, які вже більш не сприймаються як нові.

Як і колись, ідеологія громадянського суспільства лежить в основі сфери громадянства, яка захищає життя добровільних асоціацій та соціальних рухів [2, с. 280].

Характерна ознака цього періоду полягає в тому, що на зміну глобальним загрозам прийшла маса потенційних загроз, менших за масштабом, при цьому досить серйозних за своїми наслідками. За таких умов створення ефективної системи міжнародної безпеки вимагає від країн швидкого реагування, об'єктивної та безпомилкової оцінки можливих внутрішніх і зовнішніх загроз.

Слід також відзначити, що глобальні проблеми постійно змінюються через виокремлення ризиків з надзвичайно високим темпом росту. Останнім часом надзвичайно зросла ймовірність ризиків, пов'язаних з непередбачуваними наслідками (впровадження нових технологій, посиленням кліматичних змін), а за рівнем впливу — ризики, пов'язані з непередбачуваними негативними наслідками регулюючих заходів, односторонніми діями щодо націоналізації ресурсів, хронічними дисбалансами на ринках праці.

Тобто ризики зумовлюються не лише певними первинними факторами, але й вторинними факторами, пов'язаними з неправильними діями політиків щодо усунення тих чи інших ризиків та глобальних проблем, з хибними або потенційно небезпечними новими технологічними рішеннями (інноваціями). Це свідчить про настання свого роду парадигмальної кризи, і відповід-

дю на неї має бути перебудова певних світоглядних засад соціально-економічної діяльності в сучасному світі, що неможливо без корекції ціннісних засад діяльності людини. Слід особливо підкреслити, що існування глобальних викликів є актуальним практично для всіх, без винятку, країн світу — незалежно від їх географічного розташування, розміру, досягнутого рівня розвитку та наявних культурних традицій.

Починаючи з 1990-х рр. формування нових світоглядних засад щодо світового розвитку зорієнтовано на нові ціннісні основи. Ця за своєю суттю ціннісна трансформація спричинила формування і формалізацію на міжнародному рівні нової політичної концепції — сталого розвитку, зміст якої постійно збагачується новими змістовними елементами. Про це свідчить постійне збагачення трактування сталого розвитку в документах глобальних форумів ООН з питань сталого розвитку, де від первинного суто екологічного ухилу спостерігається перехід до більш комплексного сприйняття проблеми, в якому зростаючу роль відіграють соціальні питання та проблеми глобального регулювання світової економіки [3].

Важливою віхою у формуванні механізмів реалізації цілей сталого розвитку став 2000 рік, коли у Нью-Йорку Відбувся Саміт тисячоліття (189 країн-учасників), де ООН прийняла програму по боротьбі з бідністю та забезпечення загального підвищення рівня життя під назвою "Цілі розвитку тисячоліття". Досягнення поставлених цілей було заплановано на 2015 рік.

На глобальному рівні затверджено 8 цілей:

1. Ліквідація крайніх злиднів та голоду.
2. Забезпечення всезагальної початкової освіти.
3. Забезпечення гендерної рівності.
4. Скорочення дитячої смертності.
5. Покращення охорони материнства.
6. Боротьба з ВІЛ/СНІДОМ, малярією та іншими захворюваннями.
7. Забезпечення екологічної стійкості.
8. Забезпечення глобального партнерства в цілях сталого розвитку.

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту "Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року" 4 було затверджено 169 завдань та вже 17 (!) Цілей Сталого Розвитку, а саме:

1. Подолання бідності.
2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства.
3. Міцне здоров'я і благополуччя.
4. Якісна освіта.
5. Гендерна рівність.
6. Чиста вода та належні санітарні умови.
7. Доступна та чиста енергія.
8. Гідна праця та економічне зростання.
9. Промисловість, інновації та інфраструктура.
10. Скорочення нерівності.
11. Сталий розвиток міст і громад.
12. Відповідальне споживання та виробництво.
13. Пом'якшення наслідків зміни клімату.
14. Збереження морських ресурсів.

15. Захист та відновлення екосистем суші.
16. Мир, справедливість та сильні інститути.
17. Партнерство заради сталого розвитку.

Кожна країна мала уточнити цілі розвитку відповідно до гостроти прояву відповідних проблем, що і визначає критерії досягнення цілей.

В Україні у процесі визначення Цілей сталого розвитку, відповідних завдань та показників на довгострокову перспективу необхідно враховувати глобальні орієнтири розвитку, принципи сталого розвитку та суспільну думку щодо бачення майбутнього розвитку.

Світовий досвід свідчить, що суспільний прогрес значною мірою залежить від підтримання балансу між цілями підтримки економічного зростання, конкурентоспроможності бізнесу, забезпечення екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності. Для досягнення довгострокових цілей необхідно послідовно виконувати визначені коротко- та середньострокові завдання. Передумовами досягнення всіх без винятку цілей розвитку є якісне управління, викорінення корупції, суспільна підтримка. Відповідно належне управління, чесна та прозора влада, участь населення у прийнятті рішень та контролюванні їх виконання мають враховуватись при формулюванні стратегічних цілей.

За результатами Всесвітнього економічного форуму у Давосі в 2019 році 5 за оцінкою міжнародних експертів визначені 30 глобальних ризиків, а також 13 тенденцій, що можуть посилити їх або змінити їхнє співвідношення. Global Risks Report 2019 приділяє особливу увагу людській стороні глобальних ризиків. Зокрема в ньому розглядається роль, яку зіграли поточні глобальні трансформації — соціальна, технологічна і професійна — в психологічному та емоційному благополуччі людей. На рівні окремих індивідуумів зниження психологічного благополуччя стало одночасно і причиною, і наслідком більш глобальної картини ризиків, що відбивається, наприклад, на соціальній згуртованості і політичну співпрацю. Червоною ниткою проходить тема зв'язку психологічного стресу з відчуттям нестачі контролю перед обличчям невизначеності [6, с. 10—11].

За прогнозами експертів, кіберризик залишається на тому ж високому рівні, що і в 2018 році. Проблема кіберризиків на світовому рівні була офіційно названа однією з п'яти ключових загроз людству, починаючи з 2012 р.

В останні кілька років суттєво збільшилася кількість кібер-атак на світові та українські організації. Метою хакерів стають не тільки державні інститути і підприємства, а й приватний сектор (малий та середній бізнес), адже комп'ютерні системи, які використовують у своїй діяльності організації малого та середнього бізнесу, є уразливими та мають багато прогалин. Щодня тисячі малих підприємств в усьому світі піддаються кібер-атакам. Крадії намагаються вкрати інформацію та гроші, або втрутитися в бізнес. Наприклад, лише у Великій Британії в 2014 році 60% організації малого бізнесу відчувли вплив кібер-ризиків (пережили кібер-атаки, в результаті яких втратили приблизно від 65000 фунтів стерлінгів до 115 000 фунтів стерлінгів). Згідно із звітом про ризики кібербезпеки Cybersecurity Venturesreport, до 2019 року бізнес у світі буде стикатися з атаками кожні 14 секунд. До 2021 року збитки від загроз кібербезпеки будуть оцінюватися в 6 трлн дол. Крім збільшен-

ня кількості кібератак, буде зростати й рівень складності кіберзлочинів.

Кібер-ризик є найбільш недооціненими ризиками в довгостроковій перспективі в Україні. Яскравим прикладом цього є те, що у 2017 році під час кібератаки вірусу Petya постраждали понад 1500 компаній, а 13 тис. комп'ютерів були заражені. За рік український бізнес втратив від кібератак мільярди гривень [7, с. 113].

Серед більш довгострокових загроз домінують ризики, пов'язані з навколишнім середовищем. Всі п'ять екологічних ризиків, описаних у звіті, — скорочення біорізноманіття, екстремальні погодні явища, антропогенні та природні катастрофи, невдача в запобіганні зміни клімату та адаптації до нього — знову увійшли в категорію дуже небезпечних і високо ймовірних.

Екологічні ризики становлять небезпеку для міської інфраструктури та її розвитку. В результаті підняття рівня моря багато міст вже зіткнулися з необхідністю в дуже дорогих рішеннях, починаючи від видобутку чистих підземних вод і закінчуючи встановленням берегозахисних споруд [6, с. 10].

У сучасних умовах у зоні військового конфлікту на сході України відбувається зростання екологічних і техногенних загроз, що характеризуються значним погіршенням якості питної води, порушеннями в роботі систем господарського та питного водопостачання, затопленням шахт на окупованій території. Загалом це призводить, до виходу високо мінералізованих шахтних вод на поверхню і значного забруднення водоносних горизонтів. Внаслідок військових дій на території Донбасу знищено, зруйновано та пошкоджено значну кількість об'єктів інфраструктури, що загрожує екологічній безпеці, здоров'ю та безпеці життєдіяльності населення.

Беручи до уваги масштаби прояву і комплекс негативних, у тому числі екологічних, наслідків для Східного регіону держави, можна вважати, що проблема забруднення і деградації основних складових довкілля на Донбасі з урахуванням довгострокового впливу екологічних і соціально-економічних наслідків має системний характер і може розглядатися як нова загроза національній безпеці.

Водночас протягом останніх чотирьох років на території військового конфлікту на сході України практично відсутня можливість для проведення оцінки пошкоджень природних комплексів та промислових об'єктів, проведення необхідних ремонтних і відновлювальних робіт, а також здійснення державного нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища. Проведення екологічного моніторингу стану території Донецької та Луганської областей з використанням експедиційних обстежень, дистанційних та інформаційних технологій із залученням міжнародних організацій з метою оцінки екологічних збитків і прогнозу екологічної ситуації, обґрунтування та виконання першочергових захисних заходів є надзвичайно актуальним.

У цьому зв'язку важливе значення має модернізація матеріально-технічної бази суб'єктів державної системи моніторингу довкілля, що здійснюють свою діяльність на території Донецької та Луганської областей відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від № 391-98-п у редакції від 01.01.2019 [8].

Брак інвестицій в критично важливу інфраструктуру може стати причиною серйозних проблем, а також посилити супутні соціальні, екологічні ризики, а також проблеми в сфері охорони здоров'я [6, с. 10].

До системних загроз можна віднести й погіршення інфраструктури здійснення та підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності в нашій державі. Зокрема є негативним, що в період трансформаційних змін в Україні було втрачено багато великих промислових і техніко-впроваджувальних зон, високотехнологічних виробництв, суттєво знижено інноваційний та науково-технічний потенціал, чисельність суб'єктів (та їхні можливості) інституціональної інфраструктури інноваційної діяльності [9, с. 162].

Неконтрольована міграція, перманентна гуманітарна криза тощо. Тут важливим є те, що суспільний рівень так само важливий, як і рівень особи. Відтак розглядаючи вплив міграції на безпеку держави, можна говорити про різні аспекти безпеки, а саме: внутрішній, зовнішній, економічний, політичний, культурний, суспільний, демографічний і т.д. При цьому міжнародні потоки мігрантів можуть спричинити зміцнення безпеки держави в одному вимірі при одночасному його ослабленні в іншому. Наприклад, приплив іммігрантів може сприяти підвищенню рівня економічної і демографічної безпеки при одночасному зниженні рівня безпеки культурної. Аналізуючи переплетення зв'язків між міграцією та безпекою, потрібно пам'ятати, що міжнародні переміщення людей формують одні виклики для безпеки імміграційних держав (прийому іммігрантів) і зовсім інші — для безпеки держав еміграційних (походження емігрантів). На практиці часто "зиск" або "вигода" держави прийому є водночас "втратою" або "за рахунок" держави походження і навпаки [10].

У першому вимірі, масштаби проблеми приводить до необхідності приймати і піклуватися про зростаючу групу осіб, що прибувають, а це у свою чергу, може вплинути на сприйняття іммігрантів як "чужинців (чужих)", що конкурують з місцевими мешканцями за соціальну допомогу, робочі місця та породжують і посилюють почуття соціальної несправедливості. Розглядаючи вплив кризи на безпеку з точки зору соціокультурного виміру, новоприбулі іммігранти викликають неспокій у суспільстві через культурні та релігійні відмінності. Саме наявність відмінностей у традиціях і релігійних практиках призводить до появи напруженості у відносинах між іммігрантами та місцевими громадами. Відтак в країні прийому може порушуватися існуюча національна, етнічна, релігійна або демографічна структура населення, особливо, коли має місце масовий приплив іммігрантів.

З огляду на військово-політичні аспекти безпеки, криза може спричинити руйнівні наслідки для безпеки декількома способами. З одного боку, надання притулку громадянам держави походження, частина яких отримує захист у вигляді статусу біженця або чогось подібного, часто сприймається країною походження іммігрантів як недружній акт. Надання захисту своїм громадянам країна походження також має право трактувати як негативну оцінку внутрішньої ситуації в середині цієї країни (адже отримати захист може лише особа, що піддається переслідуванню на батьківщині). З цієї причини міграційна криза може стати джерелом міжнарод-

них суперечок. З іншого боку, серед новоприбулих також можуть бути особи, які належать до терористичних груп і/або становлять загрозу для безпеки країни прийому [11, с. 301—302].

Звернемося тепер безпосередньо до аналізу подій 2014—2016 рр., пов'язаних з безпрецедентним масовим припливом біженців і іммігрантів до Європи. З кінця 2014 р., коли криза, пов'язана з масовими переміщеннями людей на європейський континент, набула сили, у медіа і промовах політиків з'явився термін "криза біженців". Цей термін пов'язувався з спостережуваними міграційними потоками, причиною яких, як підкреслювалося, було переслідування з боку недемократичних режимів або наслідки конфліктів, які мали місце в низці сусідніх держав. Від середини 2015 р. сприйняття кризи змінилося на діаметрально протилежне. Зважаючи на те, що разом з особами, які втікали з власних домівок через переслідування, на європейський континент почали прибувати натовпи економічних іммігрантів, спостережувані переміщення людей почали називати "міграційною кризою" [10].

Загрози глобального екстремізму, тероризму та сепаратизму. Терористичний акт набуває все чіткішого політичного забарвлення і пояснюється це низкою обставин:

- тероризм знижує ефективність управління суспільством і, як наслідок, регулювання соціально-політичних процесів;

- послаблюючи державні та суспільні структури, тероризм є живильним середовищем для утворення та посилення впливу в суспільстві опозиційних антиконституційних утворень;

- активізуючи морально-психологічний вплив на населення, тероризм викликає хаос, провокації, ускладнення, озлобленість людей стосовно один одного, що використовується ним у своїх політичних цілях;

- виходячи за межі державних кордонів, створюючи транснаціональні злочинні структури, тероризм набуває міжнародного характеру і становить небезпеку для всього міжнародного співтовариства.

Існує декілька обставин, що сприяють виникненню та розповсюдженню тероризму, базове — це відповідне соціально-політичне та економічне середовище в державі. В бідних, нерозвинутих державах, що перебувають на найнижчих рівнях економічного і соціального розвитку, проявів політичного екстремізму і тероризму у чистому виді практично не існує. Водночас у державі, де багатству незначної меншості населення протиставляється злиденність більшості людей і панує зневіра у те, що можливо що-небудь змінити законними засобами, існують усі передумови для його виникнення.

Форми проявів тероризму винятково багатогранні: вони коливаються у проміжку від примушування і погроз до фізичного знищення людей. Так, феномен тероризму пов'язаний з проблемою насильства в історії людської спільноти взагалі і зі сторони наділених владними повноваженнями, зокрема. З огляду на це, тероризм виступав і виступає не лише своєрідним виявом зневіри, але й як форма протесту проти національного, релігійного, соціального та політичного утиску.

Узагальнюючи, можемо виокремити низку сутнісних характеристик сучасного тероризму. По-перше, метою

тероризму (так само як і терору) є залякування тих, на кого спрямований терористичний акт. По-друге, елемент насильства спрацьовує лише тоді, коли загроза теракту виражена явно (продемонстрована реальна можливість, здатність і готовність його здійснити). Для того щоб дія була ефективною, вказана загроза не реалізується до кінця, тобто вибухівка буде закладена, але не обов'язково підірвана. По-третє, максимально можливий публічний резонанс здійсненого терористичного акту.

Публічність тероризму робить його зброєю подвійної дії. Якщо об'єктом терористичної діяльності виступає конкретний політик або державний діяч, то їм необхідно побоюватися не лише за своє життя та здоров'я, але й гніву власного народу, який починає висувати владі свої вимоги. Зовсім не випадково терористи вибирають для вибухів і підпалів місця з найбільшим скупченням людей. Теракт повинен викликати відчуття загальної небезпеки, загального страху та соціальної напруги в суспільстві [12, с. 511].

За своєю суттю тероризм являє собою найбільш суспільно небезпечне та важкопрогнозоване явище, яке останнім часом набуло широкого розповсюдження у світі та нових різноманітних форм. Боротьбу з тероризмом визначено одним із пріоритетних напрямів діяльності ООН та інших міжнародних організацій.

Останні статистичні дані свідчать про існування приблизно тисячі груп і організацій, що використовують у своїй діяльності залякування населення та захоплення влади. Тероризм сьогодні видозмінюється, як за своїми цілями (стає багатоцільовим), так і за формами та методами. Він передбачає вплив не тільки політичний, а й направлений на руйнування національних, релігійних основ держави, суспільства, тощо.

Іншою глобальною проблемою в світі та в Україні є сепаратизм. Сепаратизм (від лат. *separates* — відокремлення) — прагнення спільнот, груп населення чи організацій до відокремлення, відособлення; рух за надання частині держави права автономії чи за її повне відокремлення й створення нової держави. Станом на сьогодні майже в половині країн світу з'являються дії, що можуть трактуватись як сепаратизм. Найбільша кількість таких проявів спостерігається в Євразії.

Серед причин виникнення сепаратизму можна виділити такі: зовнішній вплив з боку зацікавлених держав; нерівномірність розвитку окремих регіонів країни; історичні чинники.

Сучасний прояв тероризму та сепаратизму не можна називати лише політичним явищем. Більшою мірою — це кримінальний тероризм та сепаратизм. Така діяльність характеризується не тільки безпосереднім проведенням терористичних актів, але й фінансуванням терористичної діяльності чи сепаратизму, придбанням зброї та бойових припасів, підготовкою та навчанням терористів, організацією спеціальних терористичних груп або вербуванням одинаків тощо. Терористи успішно пристосовуються до мінливих умов сьогодення та знаходять нові способи забезпечення своїх потреб у фінансуванні, як легальні, так і нелегальні. До легальних джерел отримання фінансування можна віднести кошти, отримані від благодійних організацій та законних форм бізнесу, а також кошти, що надаються особисто терористами. Крім того, терористи також зай-

маються нелегальною діяльністю різного виду і масштабу — від дрібних злочинів до організованого шахрайства і контрабанди наркотиків, отримують грошову підтримку від держав, які підтримують тероризм, заробляють гроші в недієздатних державах і на територіях, лояльних до терористичних організацій.

Терористи та особи, які породжують сепаратизм, мають на озброєнні безліч засобів, що дозволяють безперешкодно переміщати грошові кошти як у межах однієї організації, так і між різними організаціями, залучаючи кешкур'єрів чи використовуючи фінансовий сектор. Благодійні організації та альтернативні системи грошових переказів також використовуються з метою приховування (маскування) коштів, призначених для фінансування тероризму. Пристосованість і уміння знайти альтернативні рішення, що притаманні терористичним організаціям, свідчать про те, що на сьогодні будь-який з наявних способів переказу може бути використаним для протиправної діяльності [13, с. 4—5].

Розповсюдження ядерних технологій і зброї масової ураження (ЗМУ). Незважаючи на міжнародну систему контролю за нерозповсюдженням ЗМУ, існує небезпека її розповсюдження, у тому числі оснащення такою зброєю терористичних організацій, дії яких контролювати практично неможливо.

Формування нових центрів сили й боротьба між ними за лідерство. На роль нових світових лідерів претендують ЄС, Китай, Індія, Бразилія та Росія. Сумарний обсяг ВВП країн БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) до 2050 р. перевищить обсяг ВВП країн "великої сімки". Світ перетвориться на багатополарний з можливими конфліктами між центрами сили [14, с. 189].

Гібридні загрози. Особливістю війни гібридного типу є те, що вона ведеться замасковано з використанням переважно нелінійних тактик і націлена не на захоплення усієї території країни, хоча не виключається взяття під контроль окремих територій, а на отримання патронату над державою, який досягається через вплив на населення, політикум, бізнес, силові структури. Тому протидія гібридним загрозам, які в державі мають бути чітко ідентифіковані, вимагає уваги до підвищення стійкості суспільства. До протидії гібридним загрозам залучаються не тільки силові структури держави, але й практично усі міністерства та відомства, недержавні організації, бізнес, громадянське суспільство.

З огляду на активне використання Росією інформаційно-пропагандистських інструментів, економічних й енергетичних важелів, втручання у внутрішньополітичне життя, стимулювання мовних, міжетнічних і міжконфесійних конфліктів, історичних маніпуляцій та інших засобів тиску на слабкі місця держави і суспільства, першочерговим завданням стає вироблення національного імунітету стійкості та ефективної суспільно орієнтованої системи державного управління. Під ударом російської агресії опинилось не тільки суспільство України, але й інших країн Східного партнерства та окремих країн-членів ЄС.

Методика гібридних впливів РФ у цих країнах має схожі характеристики, а тому вироблені в одній країні заходи протидії можуть бути застосовані в інших. Хоча Україна має найбільший досвід у протидії російській агресії гібридного характеру, все ж постійне вивчення

та аналіз ситуації в інших країнах Східного партнерства та ЄС є необхідним через спроби Москви використати їх для розширення масштабу гібридного наступу. Поглиблення міжнародного співробітництва для консолідованого протистояння гібридній агресії РФ є вкрай важливим, але ключові причини його успішності знаходяться всередині держави [15, с. 6—7].

В ЄС класифікують сфери протидії таким загрозам: інформаційна сфера, енергетика, транспорт та інфраструктура, космос, військова сфера, охорона здоров'я і продовольча безпека, кібер-простір, фінансова сфера, промисловість, громадський або суспільний вимір.

Слід зазначити, що в ЄС досить серйозно підійшли до виявлення гібридних загроз і ще минулого року запропонували створити Центр аналізу гібридних загроз ЄС (EU Hybrid Fusion Cell) у рамках Розвідувального і ситуативного центру ЄС (EU Intelligence and Situation Centre, EU INTCEN) Європейської служби зовнішньої дії. Саме на цю нову структуру, яка у травні 2017 року набула повної оперативної здатності, і покладається завдання збору, аналізу і доведення відкритої та закритої інформації стосовно індикаторів та попереджень про гібридні загрози. Цей Центр підводить гібридні загрози під єдиний європейський знаменник та доводить відомості про них, у тому числі й у формі "Гібридного Бюлетеня" (Hybrid Bulletin), до інституцій ЄС і країн-членів Євросоюзу. Одночасно було запропоновано створити Центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам, який був запущений у квітні 2017 року у Фінляндії, і який зосереджується на дослідженнях загроз такого типу та механізмів протидії їм.

Країни-джерела гібридних загроз, як визначають в ЄС, можуть використовувати вразливих членів суспільства, нав'язуючи їм радикальні та екстремістські ідеї через сучасні канали комунікації (пропаганда). Тому в інформаційній сфері Євросоюз ключовим завданням визначив підвищення рівня обізнаності суспільства та протидії пропаганді. Було створено Спеціальну групу "Стратком Схід" (East Stratcom Task Force), запущено спеціальний проєкт EU-STRAT, який працює й по країнам Східного партнерства, а вилучення нелегального інформаційного контенту покладається, зокрема, на Антитерористичний інтернет-центр ЄС у складі Європолу. У кібер-сфері ЄС схвалив Стратегію кібер-безпеки ЄС, Європейський порядок денний безпеки, Директиву з мережевої й інформаційної безпеки. Окремо Єврокомісія створила Агентство ЄС із мережевої й інформаційної безпеки (ENISA) для протидії кібер-загрозам на рівні ЄС та Платформу мережевої й інформаційної безпеки (NIS Platform) для взаємодії органів ЄС з громадськими та приватними гравцями у кібер-просторі. З протидії гібридним загрозам Євросоюз взаємодіє з іншими країнами і міжнародними організаціями — ООН, ОБСЄ, НАТО [15, с. 18; 19].

Соціальні мережі при всьому їх фундаментальному значенні для становлення глобального громадянського суспільства все більше відіграють роль мобілізатора соціальної активності, здатного згуртувати розрізнені групи громадянської опозиції для адекватного протистояння військової могутності держави, що і показали події в Єгипті і особливо в Лівії. Соціальні мережі, наприклад, Facebook, є стратегічною зброєю, володіння

якою здатне вирішити долю держави або групи держав, тому структура мережевого громадянського суспільства передбачає ланцюгову реакцію у всій системі соціальних мереж, що і спостерігалось у вищезазначених країнах. Вчені вважають, що соціальні мережі являють собою реальну загрозу для держави та її інститутів, їх руйнівний і творчий характер ще тільки належить побачити світу в умовах викликів глобалізації, що загострюється. Економічна глобалізація носить суперечливий характер: з одного боку, вона дозволяє встановлювати високі соціальні стандарти рівня життя, з іншого боку, розрив між багатими і бідними стає все більше і більше. Величезні соціально-економічні наслідки економічних криз у вигляді безробіття, відмирання цілих галузей виробництва є безпосереднім наслідком глобального розвитку світової економіки, яка все більше має відмінностей від існуючої в недавньому минулому міжнародної торгівлі [2, с. 291].

Глобальна культурна криза, пов'язана з поширенням примітивних стандартів суспільства масового споживання, що справляє руйнівний вплив на національні культурні ландшафти, деформуючи світоглядну систему та ціннісні орієнтації населення.

Дефіцит традиційних природних ресурсів. Прискорене вичерпання природних, сировинних та традиційних енергетичних ресурсів зумовлює тенденцію до завищення цін на них, а також необхідність вкладення колосальних ресурсів на пошук нових джерел енергії та сировини. Найбільш небезпечним із цих дефіцитів може бути наростаючий дефіцит прісної води, який може стати важливим чинником глобальної нестабільності вже у близькій перспективі.

Посилення демографічного дисбалансу, пов'язаного з прискореним старінням населення. Це створює зростаюче навантаження на системи соціального забезпечення за віком і стало самостійним фактором посилення нестабільності державних фінансів у зростаючій кількості розвинених країн світу, насамперед в Європі. За оцінками, на порозі поширення цього негативного явища можуть опинитися недовгі й країни, що розвиваються, зокрема Китай.

Наростання проблем з продовольчим забезпеченням в умовах, коли істотно збільшується попит на продовольство в менш розвинених країнах у міру їх економічного зростання, а з іншого боку — для забезпечення найменш розвинених країн, які мають надзвичайно слабкий потенціал розвитку [3, с. 9—10].

Критичне зростання соціальної та економічної нерівності. Більшість суспільств, а відповідно і урядовців, визначають викорінення несправедливої нерівності як одне з головних завдань державної політики. Проте, коли доводиться вибирати між забезпеченням вищих темпів економічного зростання і зниженням нерівності шляхом первинного або вторинного перерозподілу доходів, уряди часто опиняються перед жорсткою альтернативою, оскільки переваги, досягнуті шляхом забезпечення більшої справедливості, можуть бути зведені нанівець втратами, що пов'язані з уповільненням темпів економічного зростання.

Типовим прикладом в українській історії є широко відоме переобтяження бюджету (і економіки в цілому) соціальними витратами, спрямованими на підтримку пен-

сіонерів, низькооплачуваних працівників, сімей з дітьми тощо. Більш справедливий розподіл доходів, що проявляється зокрема через зниження бідності, є вагомим стимулом (і матеріальним, і психологічним) розширення участі всіх верств населення в економічному розвитку, тоді як посилення нерівності і масштабна бідність загрожують стати деструктивною силою щодо економічного прогресу, провокувати соціальну напруженість і викликати протидію перетворенням з боку тих, хто втратив надію на покращання власної долі. Нарешті, висока нерівність і масштабна бідність спричиняють соціальну напруженість і соціальні конфлікти, погіршення криміногенної ситуації в суспільстві. Їх наслідком є (навіть без формування політичної нестабільності) збільшення економічних ризиків і зниження інвестиційної привабливості країни (або окремого регіону), що, в кінцевому підсумку, неминуче уповільнює темпи економічного зростання.

Залагодження соціальних конфліктів і досягнення рівноваги в суспільстві потребуватимуть додаткових ресурсів, що знижуватиме загальну ефективність економічної системи. Нерівність є чинником не тільки криміналізації суспільства, аналогічний зв'язок спостерігається і між нерівністю та корупцією. Нерівний розподіл доходів і багатства може підштовхнути певні групи з високими доходами до втручання у політику і державне управління [16, с. 6].

Нерівність є результатом дії екзогенних та ендегенних причин і чинників. Між нерівністю та економічним розвитком існують складні двосторонні взаємодії, у той же час нерівність впливає на весь комплекс соціально-політичних умов функціонування суспільства. Занадто велика нерівність вважається несправедливою, підриває як стабільність розвитку суспільства, так і нівелювання доходів, не сприяє підвищенню ефективності та економічному зростанню [17, с. 45].

Несистемні громадянські конфлікти та системна криза сучасного середнього класу. Системна криза середнього класу — загрозовий дисбаланс відсоткового співвідношення розподілу матеріальних ресурсів між різними прошарками суспільства у більшості регіонів світу, а особливо в США, ЄС, КНР, Бразилії, Україні та інших, може призвести до масштабних акцій непокори, соціальних бойкотів, масових заворушень із подальшою дестабілізацією на внутрішньодержавному та глобальному рівнях. Скоріш за все, це призведе до серйозної дискусії про роль політичного класу, представників великого бізнесу та громадянського суспільства в розрізі публічної політики та управління.

Компромісним у даному випадку можна очікувати результат перегляду концепції соціального договору та принципів розподілу матеріальних благ серед усіх зацікавлених сторін.

Загрози ліберально-демократичним політичним трендам: глобальний вимір, зміна політичного вектору розвитку суспільних відносин. Останні роки стали для глобалізованого світу своєрідним соціальним, політичним, економічним та гуманітарним випробуванням. Ступінь не контрольованості та ситуативності зростає з кожним днем і потребує все частіших втручань та авторитарних директивних дій з боку самих держав як на внутрішньому, так і на зовнішньому геополітичному рівні. Ліберально-демократичні традиції політичного та

соціального управління дуже часто виявляють свою неспроможність впливати на перебіг подій у світі.

На даний момент це призводить до встановлення декларативно демократичних, а по суті — гібридних авторитарних з ухилом на національні та релігійні особливості політичних режимів у країнах з нестабільною суспільно-політичною ситуацією (арабо-ісламський світ, країни колишнього Радянського Союзу тощо). Ця тенденція призводить до значного розчарування у передових країнах світу — як елітами, так і населенням — у ліберально-демократичній ідеології. Подібні процеси поширюють симпатію до жорстких методів управління (США, ЄС, РФ і так далі) і закладають основи для так званого ефекту "втечі від свободи" або ж "повзучий авторитаризм". Це в свою чергу проявляється у формуванні новітніх версій авторитарних режимів у вигляді феноменів керованої демократії, інформаційного тоталітаризму, віртуалізації свободи вибору, ілюзії демократії.

Розростання меж та кількості транскордонних конфліктів спричинене кризою концепції державного суверенітету, принципів недоторканості кордонів, національної та політичної ідентичності, недовірою системи міжнародних відносин та міжнародних організацій, протистоянням між світовими країнами-лідерами та розтягування мандату глобальної гегемонії США, перерозподілом зон геополітичного впливу. Підтвердженням цьому є ситуації в регіоні Магрибу, Близький Схід, Україна. Найближчим часом можна очікувати нової хвилі розширення транскордонних конфліктів на Кавказі, у Середній Азії, в районах компактного проживання курдів (Іран, Ірак, Туреччина), Балкани. Подібні тенденції поглиблюють світову кризу і ускладнюють спроби пошуку нових глобальних проектів розвитку людства із подальшими локальними катастрофами [18].

Ураховуючи вищевикладене, можна впевнено стверджувати, що сучасне громадянське суспільство відіграє дедалі більш суттєву роль у процедурі прийняття міжнародно-правових рішень та національної політики держав світу.

ВИСНОВКИ

Поява нових динамічних глобалізаційних змін та процесів визначають певною мірою умови та виклики, з якими повсякденно стикається сучасне громадянське суспільство. Аналіз динаміки останніх років доводить, що громадянське суспільство стає рівноправним партнером поряд із такими акторами, як держава та приватний сектор. І сьогодні найбільшим рівнем довіри в суспільстві користаються саме організації громадянського суспільства. Тим не менш, складність та багаторівневість сучасних соціально-політичних криз визначають особливості суспільного розвитку та громадянського суспільства протягом найближчого десятиліття.

Нові умови глобального розвитку вказують управлінській еліті, що сучасна публічна політика має відповідати вимогам часу, залишатись гнучкою та мобільною, а також бути відкритою до нових підходів та рішень суспільного розвитку через відповідальну інноваційну та всеосяжну технологію. В свою чергу громадський простір має переосмислити взаємовідносини з представниками інших секторів і продемонструвати здатність до реалізації інноваційних ідей.

Україна не повинна бути осторонь від зусиль міжнародної спільноти щодо планування свого майбутнього. Для реалізації даних завдань потрібно зрозуміти, що вирішення цих питань зосереджене на проведенні, обґрунтованій, публічній політиці, сприйнятій українським суспільством державну стратегію стійкого розвитку — не тільки на сьогодні, але і на більш віддалену перспективу. Необхідна стратегічно виважена, науково обґрунтована політика, яка може бути засобом забезпечення права майбутніх поколінь на гідні умови життя.

Література:

1. Дем'яненко О. Роль громадянського суспільства у контексті глобалізаційних процесів / О. Дем'яненко // Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. — 2016 — С. 136—142.
2. Тюхтенко Н.А. Еволюція громадянського суспільства та його роль у досягненні соціально-економічного успіху в умовах глобалізації / Н.А. Тюхтенко, Н.О. Задорожня, О.В. Задорожня // "Громадянське суспільство і формування нової парадигми соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації": тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 14 квітня 2015 р.). — К.: АВД Плюс, 2015. — С. 279—292 (0,29 друк. арк.).
3. Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей / В.Р. Сіденко // Український соціум. — 2014. — № 1. — С. 7—21. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_1_3
4. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 [Електронний ресурс]. http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
5. Marsh & McLennan Companies Zurich Insurance Group. The Global Risks Report 2019 [Електронний ресурс] / Marsh & McLennan Companies Zurich Insurance Group / 12th Edition is published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Risks Team. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf
6. Отчет о глобальных рисках 2019 [Електронний ресурс] / Marsh & McLennan Companies Zurich Insurance Group / 12th Edition is published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Risks Team. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.marsh.com/ru/ru/insights/research-briefings/the-global-risks-report-2019.html>
7. Віннікова І.І. Кібер-ризиків як один із видів сучасних ризиків у діяльності малого та середнього бізнесу та управління ними / І.І. Віннікова, С.В. Марчук // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. — Вип. 5 (16) 2018. — С. 110—114.
8. Пріоритетні напрями протидії екологічним і техногенним загрозам в зоні військового конфлікту на Сході України. Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/nacionalna-bezpeka/prioritetni-napryami-protidii-ekologichnim-i>
9. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / О.С. Власюк [та ін.]; за заг. ред. О.С. Власюка; Нац. ін-т стратегічних досліджень. — Київ: НІСД, 2017. — 383 с.: рис., табл. Бібліогр.: С. 365—380.

10. Криза міграційної системи ЄС як виклик безпеці європейської регіональної системи міжнародних відносин [Електронний ресурс] / Юськів Б.М. // Міжнародні відносини Серія "Політичні науки". — № 15. — 2017. — Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3142/2823

11. Potyrala A. Pozamilitarne aspekty bezpieczenstwa mitdzynarodowego — kryzys migracyjny 2015—2016 / A. Potyrala // Przegląd strategiczny. — 2016. — Nr 9. — S. 295—313.

12. Прояви сучасного тероризму: мінливі, багатогранні [Текст] / В.С. Канцір // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. — 2016. — № 850. — С. 507—512.

13. Ризики тероризму та сепаратизму / Державна служба фінансового моніторингу України. — 2017. — 84 с.

14. Шевцов А.І. Майбутнє людства необхідно спланувати: глобальні загрози і довгострокова стратегія розвитку України. Стратегічні пріоритети. 2007. № 1 (2). С. 187—193.

15. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід Єс і східного партнерства. Аналітична записка / За заг. ред. В. Мартинюка // Центр глобалістики "Стратегія XXI". КІЇВ, 2018. — 105 с.

16. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. — 404 с

17. Опалько В.В. Наслідки соціально-економічної нерівності в умовах глобальної нестабільності. / Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки Серія: Економічні науки Вип. 51. — 2018. — С. 41—47.

18. Телешун С. Україна крізь призму глобальних світових трендів: виклики та загрози [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1974941-ukraina-kriz-prizmu-globalnih-svitovih-trendiv-vikliki-ta-zagrozi.html

References:

1. Dem'ianenko, O. (2016), "The role of civil society in the context of globalization processes", *Visnyk NTUU "KPI" Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, pp. 136—142.

2. Tiukhtenko, N.A. Zadorozhnia, N.O. and Zadorozhnia, O.V. (2015), "The evolution of civil society and its role in achieving socio-economic success in the context of globalization", "Hromadianske suspilstvo i formuvannia novoi paradyhmy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii": tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii ["Civil society and the formation of a new paradigm of socio-economic development in the context of globalization": abstracts of the International scientific-practical conference], AVD Plus, Kherson, Ukraine, 14 april, pp. 279—292.

3. Sidenko, V.R. (2014), "New global challenges and their impact on the formation of social values", *Ukrainskyi sotsium*, vol. 1, pp. 7—21, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_1_3 (Accessed 10 Sept 2020).

4. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017), "Sustainable Development Goals: Ukraine", available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (Accessed 10 Sept 2020).

5. World Economic Forum (2017), "The Global Risks Report 2017. 12th Edition", available at: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf (Accessed 10 Sept 2020).

6. Marsh & McLennan (2019), "The Global Risks Report", available at: <https://www.marsh.com/ru/ru/insights/research-briefings/the-global-risks-report-2019.html> (Accessed 10 Sept 2020).

7. Vinnikova, I.I. and Marchuk, S.V. (2018), "Cyber risks as one of the types of modern risks in the activities of small and medium-sized businesses and their management", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 5 (16), pp. 110—114.

8. NISS (2019), "Priority areas for counteracting environmental and man-made threats in the zone of military conflict in eastern Ukraine", available at: <http://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/nacionalna-bezpeka/prioritetni-napryami-protidii-ekologichnim-i> (Accessed 10 Sept 2020).

9. Vlasiuk, O.S. (2017), *Bezpeka ta konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Security and competitiveness of Ukraine's economy in the context of globalization], NISD, Kyiv, Ukraine.

10. Iuskiiv, B.M. (2017), "The crisis of the EU migration system as a challenge to the security of the European regional system of international relations", *Mizhnarodni vidnosyny Serii "Politychni nauky"*, vol. 15, available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3142/2823 (Accessed 10 Sept 2020).

11. Potyrala, A. (2016), "Non-military aspects of international security — the 2015—2016 migration crisis", *Przegląd strategiczny*, vol. 9, pp. 295—313.

12. Kantsir, V.S. (2016), "Manifestations of modern terrorism: changeable, multifaceted", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky"*. *Yurydychni nauky*, vol. 850, pp. 507—512.

13. State Statistics Service of Ukraine (2017), *Ryzyky teroryzmu ta separatyzmu* [Risks of terrorism and separatism], *Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

14. Shevtsov, A.I. (2007), "The future of humanity needs to be planned: global threats and long-term development strategy of Ukraine", *Stratehichni priorytety*, vol. 1 (2), pp. 187—193.

15. Martyniuk, V. (2018), *Hibrydni zahrozy Ukraini i suspilna bezpeka. dosvid Yes i skhidnoho partnerstva* [Hybrid threats to Ukraine and public safety. experience of the EU and the Eastern Partnership], *Tsentr hlobalistyky "Stratehiia XXI"*, Kyiv, Ukraine.

16. Libanova, E.M. (2012), *Nerivnist v Ukraini: mashtaby ta mozhlyvosti vplyvu* [Inequality in Ukraine: scale and opportunities for influence], *Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

17. Opalko, V.V. (2018), "Consequences of socio-economic inequality in conditions of global instability", *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 51, pp. 41—47.

18. Teleshun, S. (2016), "Ukraine through the prism of global world trends: challenges and threats", available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1974941-ukraina-kriz-prizmu-globalnih-svitovih-trendiv-vikliki-ta-zagrozi.html (Accessed 10 Sept 2020).

Стаття надійшла до редакції 16.09.2020 р.